

Биљана Гавриловић, асистент
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу

ПОЈАВА ТУЖБЕ ЗА УТВРЂЕЊЕ У СРПСКОМ ГРАЂАНСКОМ ПОСТУПКУ*

САЖЕТАК: Предмет анализе је појава тужбе за утврђење у српском грађанском парничном поступку. До доношења југословенског Законика од 1929. године, у српском праву постојале су тзв. изазивачке тужбе. Изричитим прописивањем тужбе за утврђење одстрањене су изазивачке тужбе из домаћег правног система. С обзиром да је тужба за утврђење представљала новину у домаћем праву, а остала је да постоји да данас, уз незнатне измене, треба указати на њене првобитне карактеристике. Следствено, у раду се обрађују питања, као што су: разлози настанка, појам, карактеристике, предмет тужбе за утврђење, као и питање правног интереса, као битног елемента тужбе за утврђење.

Кључне речи: парнични поступак, изазивачка тужба, тужба за утврђење, правни интерес, начело процесне економије

УВОД

До увођења тужбе за утврђење југословенским Закоником о судском поступку у грађанским парницама од 1929. године, на подручју Краљевине Србије постојала је тзв. изазивачка (провокааторна) тужба. Тужба за утврђење представљала је правноисторијску замену за тзв. изазивачку тужбу. Из ове историјске сукцесије, намеће се питање карактеристика једне и друге тужбе, као и питање како и зашто је дошло до историјске замене једне другом. Овде ваља имати у виду да се идеја о замени изазивачке

---

* Рад примљен 12. 3. 2018. године.

тужбе тужбом за утврђење јавила још у Краљевини Србији, и то у ратно време, 1915, када је био израђен Пројекат новог законика о грађанском судском поступку. Изазивачка тужба, као и тужба за утврђење преузете су из аустријског грађанског процесног права. У ствари, изазивачка тужба и њена замена тужба за утврђење су показатељ да је грађански поступак Кнежевине и Краљевине Србије следио развитак грађанског поступка Аустријске царевине, па чак и онда када су ове две земље биле у рату, то јест у односима крајњег политичког непријатељства.

ИЗАЗИВАЧКА ПАРНИЦА

Појам и порекло изазивачке парнице у домаћем праву

Изазивачка тужба је тужба „против онога, ко се похвалио, да му припада против тужиоца” одређено право.¹ Другим речима, „основ ове тужбе је ’хвала’ т. ј. факт да *тужени* (...) пред судом у извесном спору или изван суда или у ванпарничном поступку (...) пред другим или самим изазивачем (...) тачно и јасно или иначе претећим или штеточним начином, речима (или поступцима...) говори или се хвали, да против изазивача има утуживо (...), рочно (...) по садржају и предмету одређено потраживање (...), ма да он за то никакво доказно средство (нарочито никакву исправу) или залогу нема нити исту ствар или исто право притежава, а хвала се његова показује као присвајање”². Законодавац је правно регулисао ову ситуацију, јер „кад ми тврдимо да неко право према извесном лицу имамо, можемо му нанети штету, ако то право не постоји”³. Другим речима, таквим хвалисањем можемо смањити углед тог лица и лоше утицати на његов положај у породици или друштву. Такође, и када „тврдимо да имамо неко право које нам одиста према одређеном лицу припада, ми задиремо по схватању законодавца тим тврђењем у туђу правну сферу и излажемо га страховању и узнемирености да сваки час може бити тужено суду”⁴. С тога, изазвано лице не може бити равнодушно према том тврђењу, већ је „заинтересовано да зна да ли стоји у каквом правном односу према ономе, који своје право према њему истиче”⁵. У ствари, „њему је стало до тога, да се то

¹ Чуља, С., *Грађанско процесно право Краљевине Југославије*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1936, 505.

² Несторовић, Ђ. Б., *Правне расправе и чланци*, Издање књижарнице Геце Кона, Београд, 1911, 40–41.

³ Аранђеловић, Д., О изазивачкој парници, *Збирка расправа*, бр. 18, Београд, 1926, 131.

⁴ *Истио*, 131–132.

⁵ *Истио*, 132.

право, које се против њега износи, и судским путем констатује”, али и да одклони неизвесност од тужбе у којој га „хвалџија” држи.⁶

Институт изазивачке парнице био је преузет из аустријског Законика о грађанском судском поступку од 1781. године. У § 65 старог аустријског грађанског судског поступка било је предвиђено да „нико нема права нагонити противника да подиже тужбу за своја права” осим, између осталог, у случају „када се његов противник хвалио, да против њега има неко право”.⁷ У домаћем праву вођење изазивачке парнице имало је, такође, за циљ да „нагна изазваног да мора поднети редовну тужбу за своје право”, то јест за право којим се хвалио и за које је говорио да му припада према изазивачу.⁸ Међутим, изазивачка парница у српском праву није била сасвим идентична са аустријским моделом изазивачке парнице. Наиме, док се по „аустријском грађанском судском поступку изазивачка тужба допуштала само онда, кад се неко хвалио да има према коме неко право, и ако га у ствари нема”, у српском праву ова тужба била је допуштена и онда када се неко хвалио да има према коме неко право које му заиста и припада према том лицу.

Изазивачка парница према Законцима о грађанском поступку Кнежевине Србије

У Законнику о судском поступку у парницама грађанским за Књажество Србију од 1853. године било је прописано да „кад би се когод хвалио, да неко право према другоме има, а овај то не би, или сасвим, или од части, признавао; онда онај има право, онога, који се хвалио, код свог суда тужити, и захтевати, да овај то своје право докаже; а у противном случају, да му суд наложи, да у смотреније тога права на свагда ћути, које толико значи, да онај, који се хвалио, или његови наследници, изазвателја, или његове наследнике, због тога истога права више узнемиравати не могу”.⁹ С тим у вези, пошто је било потребно да постоји „хвала” изазваног, изазивач је морао у својој тужби „навести са доказима, да се, и шта, његов противник хвалио”.¹⁰ На рочишту, „када обе стране суду предстану, суд

---

⁶ *Истио*.

⁷ *Истио*, 130–131.

⁸ Несторовић, Ћ. Б., *нав. дело*, 40.

⁹ Види: §173 Законика о судском поступку у парницама грађанским за Књажество Србију од 1853. године, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=3823&m=2#page/8/mode/2up>, датум посете: 12. новембар 2017.

¹⁰ Неопходно је навести још и: „изјашњење, да он не признаје, да је та хвала истинита и захтевати, да суд одреди време, за које да мора онај, који се хвалио, своје право на суду доказати; а ако ово не би хтео или могао, учинити, да му суд наложи, да у смотренију тога права на свагда ћути” (види: §174 Законика од 1853. године).

би изазваног хвалцију упитао, признаје ли, да се хвалио, или не? па, ако признаје, чиме своју хвалу оправдава?"¹¹. С једне стране, ако „хвалција” призна да се хвалио, али није у стању да оправда и докаже, пред судом, да му заиста припада тражити оно право због кога се хвалио, суд ће му наложити да за „свагда ћутати има”. Али, ако „хвалција” докаже да му то право, због кога се хвалио, припада, као и узроке због којих не може за то право поднети тужбу (нпр. право везано за рок или услов, а рок још није протекао, нити је услов испуњен) у моменту вођења изазивачке парнице, суд ће пресудом одбити тужбени захтев изазивача. Међутим, ако изазвани нема разлога да одлаже подношење тужбе ради остварења права којим се хвалио, суд ће му решењем одредити преклузивни рок у коме мора поднети тужбу против изазивача. Ако изазвани прекорачи првобитно одређени или, по његовом захтеву, продужени преклузивни рок или, пак, уопште не поднесе тужбу, суд ће му, на захтев изазивача, пресудом наложити „да на свагда о томе ћутати има”. С друге стране, ако „хвалција” не признаје да се хвалио, суд ће на основу доказа изазивача донети одговарајућу одлуку.¹²

У Законику о поступку судејском у грађанским парницама за Кнежество Србију од 1860. године изазивачка парница регулисана је веома оскудно. Наиме, у Законику је одређен само предмет изазивачке парнице, активна и пасивна легитимација.¹³

У Законику о поступку судском у грађанским парницама за Кнежество Србију од 1865. године, законодавац се определио за детаљно регулисање изазивачке парнице, по узору на Законик од 1853. године. Изазивачка парница била је дефинисана на следећи начин: „Ко би дознао да други говори, да има према њему неко право, може судом тражити да онај то докаже, иначе да суд пресуди, да тога права нема.”¹⁴ С тим у вези, „кад тужени не говори само, да има неко право” на пример „на спорно имање, него подноси и доказе за то, онда то није случај из § 346. Грађ. Суд. Пост., по коме би имало места изазивачкој парници, но је реч о својини имања, које се налази у државини тужиоца, по доказу који може бити предмет законске оцене само у редовној парници”.¹⁵

---

¹¹ Види: § 176 Законика од 1853. године.

¹² Види: § 177–182 Законика од 1853. године.

¹³ „Који би дознао да други говори, да има према њему какво право, може судом тражити, да овај то докаже, иначе да суд пресуди да тога права нема. Ову парницу подиже изазватељ код свог надлежног суда” (чл. 103. Законика о поступку судејском у грађанским парницама за Кнежество Србију, 1860, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=3526&m=2#page/10/mode/2up>, датум посете: 10. новембар 2017.

¹⁴ Вид. § 346 Законика о поступку судском у грађанским парницама за Кнежество Србију од 1865, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=4099&m=2#page/8/mode/2up>, датум посете: 6. октобар 2017.

¹⁵ О. о. 8. јула, 1894. год., бр. 3053, Никетић, Г., Збирка закона Краљевине Србије про-тумачених одлукама Државног савета, опште седнице и оделења Касационог суда, Главне контроле и т. д., Издање књижарнице Геце Кона, Београд, 1914, 135.

Ако би суд, у изазивачкој парници, пресудио да нема права којим се изазвани хвалио, тужиоцу би било пружено „извесно средство обезбеђења, да се хвалисање не понавља (...)”.¹⁶ У случају када изазвани (тужени у изазивачкој парници) „докаже да према изазивачу” (тужиоцу у изазивачкој парници) „заиста има право тражења, суд ће ако се не би сагласили да одма воде парницу, решењем, противу кога нема жалбе, одредити време од једног до шест месеци, за који мора изазвани противу изазивача у смотреније свога права дати, о чему ће и изазивача известити”.¹⁷ Ако тужени из изазивачке парнице не поднесе тужбу у преклузивном року, који му је суд одредио, суд ће, на предлог тужиоца из изазивачке парнице, донети пресуду да изазвани нема право.¹⁸ Пресуда даје право на приговор *res iudicata* ако дође до накнадног подношења тужбе. У осталим случајевима, у којима се по југословенском Законику могла „подићи тужба негативног или позитивног утврђења, заодевали су наши старији поступници прејудицијални (а једнако и конститутивни) петит у форми кондемпнаторног тужбеног захтева”.¹⁹

ОД ИЗАЗИВАЧКЕ ПАРНИЦЕ ДО ТУЖБЕ ЗА УТВРЂЕЊЕ

Тужба за утврђење заменила је изазивачке тужбе. Она је уведена у домаћи правни систем југословенским Закоником од 1929. године. Међутим, ова тужба се појавила и пре 1929. године у српском грађанском процесном праву. Тако, иако је изгледало да је изазивачка парница део правног идентитета Србијанаца, који је делимично напуштен 1929. године, ипак од изазивачке парнице се одступило пре стварања југословенске државе. Наиме, у Предлогу закона о судском поступку у грађанским парницама, који је 1915. године, у Нишу, израдио судија Касационог суда Ђ. Б. Несторовић, у § 254 тужба за утврђење је дефинисана овако: „Тужба се може подићи ради утврђења постојања или непостојања извесног правног односа или права, ради признања истинитости или ради утврђења неистинитости једне исправе, ако тужилац има правног интереса да се онај правни однос или право, или истинитост односно неистинитост исправе што пре утврди.”²⁰

¹⁶ Аранђеловић, *нав. дело*, 133.

¹⁷ Вид. § 349 Законика од 1865.

¹⁸ Вид. § 350 Законика од 1865.

¹⁹ Чуља, С., *нав. дело*, 505.

²⁰ Предлог закона о судском поступку у грађанским парницама, АЈ, МП, 1915, бр. фонда 63, бр. фасц. 23; У делимично сачуваном (Пред)предлогу законика о судском поступку у грађанским парницама, који је, такође, написао Ђ. Б. Несторовић, тужба за утврђење је готово идентично гласила као и у Предлогу, али са једном терминолошком разликом.

Формулација тужбе за утврђење у Предлогу закона од 1915. године била је истоветна са § 228 аустријског Закона о судском поступку у грађанским споровима од 1895. године, којим је регулисана тужба за утврђење.²¹ Дакле, у времену када Србијанци „присуствују погребу” своје домовине и „испијају своју чашу мука и грчине до дна”²² због напада Аустријанаца, они, с друге стране, истовремено, прате правни развитак и врше рецепцију аустријских законских решења. Међутим, услед неповољних друштвено-политичких околности Предлог закона од 1915. године није доживео своју примену. С тога, тужба за утврђење је званично уведена у домаћи правни систем југословенским Закоником од 1929.

Према § 323 Законика од 1929. године „тужбом се може тражити, да се утврди (установи), да ли постоји или не постоји неки правни одношај или право, да се призна истинитост неке исправе, или утврди неистинитост њезина, ако тужилац има одређени правни интерес, да што пре судском одлуком утврди тај правни одношај или право или истинитост исправе”.²³ Дакле, „тужбом за утврђење се тражи само то, да суд аутори-

---

Наиме, у (Пред)предлогу се користи синтагма „правни одношај”, док се у Предлогу користе речи „правни однос” ((Пред)предлог законика о судском поступку у грађанским парницама, АЈ, МП, 1915, бр. фонда 63, бр. фасц. 23). Иако је, заправо, реч о идентичним појмовима, има и супротних мишљења. Наиме, према Горшићевом схватању „термин правни однос је апстрактна именица која значи нешто што се као предмет само замишља, па према томе улази у групу оних колективних (збирних) именица којима се назначује целина од много појединих предмета. Зато термин правни однос није подесан да послужи као стварна термилошка ознака конкретним односима међу парничним странкама који су предмет утврђивања постављеном тужбеном захтеву за утврђење. (...) Прави правни термин за однос такве конкретне природе може да твори само конкретна именица *одношај-а*” (Goršić, F., О рејудикалном утврђивању у парничном поступку, *Pravni život*, бр. 8–9, Београд, 1957, 2).

²¹ „Es kann auf Feststellung des Bestehens oder Nichtbestehens eines Rechtsverhältnisses oder Rechtes, auf Anerkennung der Echtheit einer Urkunde oder Feststellung der Unechtheit derselben Klage erhoben werden, wenn der Kläger ein rechtliches Interesse daran hat, dass jenes Rechtsverhältnis oder Recht oder die Urkundenechtheit durch eine gerichtliche Entscheidung alsbald festgestellt werde” (§ 228 Gesetz vom 1. August 1895, über das gerichtliche Verfahren, In bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten (Zivilprozessordnung), StF: RGB1. Nr. 113/1895, <http://www.mediengesetz.at/fileadmin/gesetze/zpo/zpo.pdf>, 7. септембар 2017. године); „Битан корак према процесној модерни учињен је крајем XIX века доношењем аустријског Zivilprozessordnung (öZPO) од 1. августа 1895. године. Franz Klein (1854–1926) сматра се 'оцем' аустријског Zivilprozessordnungs, а тиме и родоначелником широко прихваћеног аустријског модела процедуре” (Rakić-Vodinelić, V., Закон о парничном поступку Србије 2011, *Pravni zapisi*, бр. 2/2011, 525).

²² Миодраговић, Ј., *Трагични дани Београда*, Издање С. Б. Цвијановића, Београд, 1915, 9.

²³ Дакле, § 323 је готово идентичан са § 254 Пројекта закона од 1915. године, из чега произилази да је и § 323 југословенског Законика, такође, превод § 228 аустријског Закона о судском поступку у грађанским споровима (1895), који, с друге стране, у већем делу одговара § 231 немачког Закона о парничном поступку (1877). Наиме, у § 228 аустријског Закона од 1895. после речи „правног односа” – „тужба се може поднети ради утврђења постојања или непостојања правног односа...” – додате су речи „или права”, за разлику од не-

тативно констатује, како су уређени” одређени правни односи.²⁴ Другим речима, „тужбе за утврђење (...) се подносе, истина, против одређене тужене странке, али се у тужбеном захтеву од стране тужиоца суду упућује предлог ’да се утврди (установи) да ли постоји или не постоји неки правни одношај или право’”.²⁵

КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУЖБЕ ЗА УТВРЂЕЊЕ

Тужба за утврђење је врста тужбе којом се покреће парнични поступак. Међутим, има и оних (А. Менгер) који сматрају да поступак који се води поводом тужбе за утврђење више одговара ванпарничном поступку. Наиме, према Менгеру *differentia specifica* између парничног и ванпарничног поступка налази се у „уклањању (репресији) приватно-правног неправда”.²⁶ Са друге стране, циљ ванпарничног поступка је „спречавање (превенција) цивилног неправда”.²⁷ С тим у вези, ако узмемо у обзир да се тужбом за утврђење тражи од суда да само „ауторитативно констатује постојање или непостојање правног одношаја или права, или да утврди истинитост исправе”, а не и да одстрани „какву неправду”, онда Менгера тврдња има оправдања. Међутим, законодавац је тужбу за утврђење ипак дефинисао као инструмент за покретање парничног поступка.

Тужба за утврђење има превентивно дејство. Наиме, она се подноси „пре доношења повреде са циљем да се за убудуће умање могућности њеног евентуалног наступања од стране туженог или неког трећег лица”, за разлику од кондемпнаторне тужбе која се подноси *post festum*, када до повреде већ дође.²⁸ Следствено, тужбом за утврђење се избегава „нарушавања друштвене равнотеже” до које може доћи услед „неодређености садржаја правних односа”, а која „изазива оправдану сумњу да би право могло бити повређено”.²⁹

мачког § 231 у коме нема речи „или права” (Borchard, E., Declaratory Judgments – Germany, *Tulane Law Review*, 1933, p. 395, 396, http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4434&context=fss_papers, датум посете: 13. октобар 2017).

²⁴ Цуља, С., *нав. дело*, 504–505; с обзиром да је реч само о констатовању фактичког, постојећег стања одлука има декларативно, а не конститутивно дејство, па се зато и за тужбу за утврђење користи термин – декларативна, деклараторна тужба.

²⁵ Горшић, Ф., *Коментар грађанског парничног поступка*, књига друга, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1933, 37.

²⁶ Цуља, С., *нав. дело*, 504.

²⁷ *Исто*.

²⁸ Živanović, M., „Tužba za utvrđenje u parničnom postupku”, *doktorska disertacija*, Banja Luka, 1991, 27.

²⁹ *Исто*, 26.

Наличје превентивног дејства јесте супсидијарност тужбе за утврђење у односу на кондемпнаторну тужбу. Јер, „ако на пример буде оспорено постојање или непостојање неке тражбине, тужиоцу стоји на располагању, посматрано са правног становишта, одговарајућа тужба за утврђење, али само када кондемпнаторна тужба није могућа”.³⁰ Ипак, начело супсидијарности није тако чврсто постављено. Наиме, начело супсидијарности – речју др Б. Благојевића – не подразумева искључење могућности употребе тужбе за утврђење и „онда када се она јавља паралелно са кондемпнаторном тужбом”.³¹ С тим у вези, „...код деклараторне тужбе, њено искључење у случају сукоба њене могућности са могућношћу кондемпнаторне тужбе је диктовано с обзиром на њен појамни степен ефикасности (...); њен, пак, конкретни степен ефикасности па према томе и допуштености има судија да одреди у сваком конкретном случају”.³² Све у свему, упркос еластичном поимању начела супсидијарности, начело процесне економије, наводило је на ретко поступање по тужби за утврђење.³³

Пресуда за утврђење, као резултат поступка вођеног поводом тужбе за утврђење, није подобна да буде извршни наслов. Наиме, „основ извршења може да буде само радња, чинидба, пропуштање или трпљење”³⁴, а то није предмет тужбе за утврђење, па с тога не може бити ни део диспозитива пресуде. Једини део пресуде за утврђење, чије је испуњење могуће захтевати у извршном поступку односи се на досуђене „правне трошкове”.

ПРЕДМЕТ ТУЖБЕ ЗА УТВРЂЕЊЕ

Тужбе за утврђење се могу поделити на две групе, а с обзиром на њихов предмет. Тако, постоје оне тужбе за утврђење „које имају за предмет констатацију неког права или правног” односа и оне „које имају за предмет констатацију истинитости неке исправе”.³⁵ У оквиру прве групе деклараторних тужби разликују се позитивна и негативна тужба за утврђење, а у зависности од тога да ли се у тужбеном захтеву тражи утврђење постојања или непостојања неког права или правног односа.

---

³⁰ Tatzberger, M., „Das österreichische Sozialrechtsverfahren; eine rechtliche Analyse mit vergleichenden Betrachtungen zu Großbritannien und Schweden”, Dissertation, Wien, 2012, 23.

³¹ Благојевић, Б., *Начела приватног процесног права*, Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона, Београд, 1936, 286.

³² *Истио*, 287.

³³ Ако узмемо за пример Немачку, тамо је, упркос широким могућностима за подношење деклараторне тужбе, само нешто мање од пет процената одлука, које је донео Врховни суд 1881. године, било у вези са тужбом за утврђење, (Borchard, E., *нав. дело*, 398).

³⁴ Горшић, Ф., *нав. дело*, 38.

³⁵ Благојевић, Б., *нав. дело*, 285.

Предмет тужбе за утврђење може бити утврђење постојања, односно непостојања једног правног односа или права. С тим у вези, „дозвољене су све врсте правних односа и права – стварна и облигациона права, породичноправни и статусни односи, наследна права (...), ауторско право, чланска права у друштвима, право потраживања итд.”³⁶ Међутим, иако предмет утврђивања могу бити све врсте правних односа и права, ипак постоје извесна ограничења. Тако, предмет тужбе за утврђење не може бити утврђење постојања појединачних елемената правног односа. Другим речима, „непосредни предмет захтева тужбе за утврђење не може никада бити само обим или садржина извесног правног односа, већ једино правни однос као такав”.³⁷ С тога, тужилац не може, на пример, тражити тужбом за утврђење да се „судском пресудом утврди количина његовог дуга према означеном туженику, чије постојање, (...) према наводима тужбе, није спорно”. Јер, у конкретном случају, није спорно да ли постоји или не правни однос (уговор о зајму), већ садржина тог правног односа (количина дуга).³⁸

Правни однос, као такав, не мора постојати између парничних странака. Могуће је да у улози парничара буде неко треће лице, а не учесник конкретног правног односа. Јер, „интерес тужиочев одређује и лице које он има да тужи”.³⁹

Право или правни однос мора постојати у време подношења тужбе за утврђење.⁴⁰ Ову тврдњу потврдила је и судска пракса.⁴¹ Али, ако се правни однос угасио може се поднети тужба за утврђење под условом да „отуда произилазе или у будуће могу произићи правне последице”.⁴² С друге стране, предмет тужбе не може бити правни однос који тек убудуће има да настане, или захтев који ће можда убудуће настати”.⁴³ Као типичан при-

---

³⁶ Najman, G., *Komentar građanskog parničnog postupka*, druga knjiga, preveo: Gregović, S., Štamparija „Planeta”, Beograd, 1935, 775.

³⁷ Лазаревић, А., О тужби за утврђење, *Архив за правне и друштвене науке*, књ. XXXII (XLIX), бр. 4, Београд, 1936, 387.

³⁸ Одлука Среског суда за град Београд од 23. октобра 1935. године П – 4869/35; више о томе: *Истио*, 386–388.

³⁹ Najman, G., *нав. дело*, 775.

⁴⁰ Иако је Најман истакао ово правило, он у даљем тексту свог *Komentara građanskog parničnog postupka* наводи да је „ипак допуштено утврђење, ако, истина, право или правни однос не постоји у времену подношења тужбе, али ипак постоји у времену доношења пресуде, јер се пропис (...) § 502 Ј. гр. п. п. може применити и на тужбе за утврђење”, (*Истио*, 777).

⁴¹ „Правни одношај који треба да буде пресудом утврђен, мора да већ постоји; не може се тужити за установљење правног односа *који још не постоји* у доба подношења тужбе за утврђење (О. в. С. од 3. маја 1899. год., 4839, Амтл. С. 137)”, Горшић, Ф., *нав. дело*, 40.

⁴² Najman, G., *нав. дело*, 776.

⁴³ *Истио*.

мер ове ситуације у литератури се наводи немогућност подношења тужбе за утврђење наледног права све док је завешталац жив.⁴⁴ Такође, предмет тужбе за утврђење не могу бити ни условљена права или правни односи (нпр. обавеза на накнаду штете, која још није настала, али се очекује).

Предмет тужбе за утврђење не могу бити чињенице. Тако, „не може се поднети на пр. тужба за утврђивање ’да су парничне странке у погледу извесне ствари склопиле купопродајни уговор’“.⁴⁵ Ипак, правило да тужба за утврђење не може имати за свој предмет утврђење чињеница не важи апсолутно. Наиме, изузетак чине тужбе за „признање истинитости или неистинитости исправе“.⁴⁶ Може се тражити утврђивање истинитости или неистинитости како јавне, тако и приватне исправе. Циљ вођења поступка по тужби за утврђење, а којој је предмет признање истинитости исправе, јесте двојак. Наиме, овиме се обезбеђује не само доказ „за случај једног будућег правног спора“, већ се и „једном правноснажном одлуком која обавезује обе парничне странке, утврђује истинитост или неистинитост, дакле, једно битно својство доказног средства“.⁴⁷

ТУЖБА ЗА УТВРЂЕЊЕ КАО СУКЦЕСОР ИЗАЗИВАЧКЕ ПАРНИЦЕ

Увођењем тужбе за утврђење у правни систем законодавац је имао за циљ да „одстрани изазивачке тужбе које су до тада постојале“.⁴⁸ Упркос томе, ова два института имају и неке заједничке особине. Наиме, циљ и изазивачке парнице и тужбе за утврђење јесте „устпостављање друштвене равнотеже“. Такође, ефекти пресуде, којом се усваја тужбени захтев поводом негативне тужби за утврђење исти су као и код пресуде у изазивачкој парници којом се утврђује да право којим се изазвани хвалио не постоји. Другим речима, негативна тужба за утврђење је сукцесор једног облика изазивачке парнице.⁴⁹ Међутим, поред одређених карактеристика, које их чине да буду истоветне једна другој, постоје и оне које их разликују.

⁴⁴ Вид. *Истио* и Горшић, Ф., *нав. дело*, 40–41.

⁴⁵ О. в. с. од 2 јула 1901. год., р. 8034, Амтл. С. 445, Горшић, Ф., *нав. дело*, 40.

⁴⁶ „Законски израз ’да се призна’ не треба схватити у смислу једне изјаве туженику, већ у смислу утврђивања истинитости исправе судском пресудом“, (Najman, G., *нав. дело*, 785).

⁴⁷ *Истио*.

⁴⁸ *Истио*, 772.

⁴⁹ Једина разлика је у томе што „код негативне тужбе за утврђење тужилац“ – странка која тужбом тражи утврђење непостојања неког правног односа или права – „мора да доказује (...) – по принципу *actori incumbit probatio* (на тужиоцу лежи доказ), док код изазивачке тужбе терет доказивања (...) се пребацује на изазваног (туженог) да он докаже постојање права којим се похвалио по принципу *affirmanti, non neganti incumbit probatio* (терет доказивања пада на онога који тврди, а не на онога који пориче)“, Živanović, M., *нав. дело*, 23–24.

Разлог замене изазивачке парнице тужбом за утврђење налази се у разликама између ове две тужбе. Тако, у изазивачкој парници „хвалција” је требало да говори да „има према изазивачу тако тужљиво право, које се, у време кад је покренута изазивачка парница, могло судским путем остварити”.⁵⁰ Са друге стране, супсидијарност тужбе за утврђење у односу на кондемпнаторну тужбу онемогућавала је поступање по тужби за утврђење када се право, које је предмет тужбе за утврђење, могло остварити судским путем. Наиме, сматрало се да, у том случају, не постоји „одређени правни интерес” тужиоца у тужби за утврђење. С тим у вези, према Законцима о грађанском поступку Кнежевине Србије, када се право могло остварити судским путем, титулар права, који се хвалио, могао је „очекивати изазивачку парницу, којом би био нагоњен да за своје право тужбу подиже”.⁵¹ Дакле, водиле су се две парнице – изазивачка и она на коју је „хвалција” нагнан да покрене.⁵² Супротно, дајући супсидијарни карактер тужби за утврђење аустријски, па тиме и домаћи законодавац елиминисао је могућност вођења две парнице. Следствено, захваљујући супсидијарном карактеру тужбе за утврђење постизало се начело процесне економије. Другим речима, разлог супституције изазивачке тужбе тужбом за утврђење био је условљен начелом процесне економије.⁵³

ПРАВНИ ИНТЕРЕС

Конститутивни елемент тужбе за утврђење је „одређени правни интерес” тужиоца за подношење тужбе. Јер, „тужбом се може тражити, да се утврди (установи), да ли постоји или не постоји неки правни одношај или право, да се призна истинитост неке исправе или утврди неистинитост њезине”, само ако „тужилац има одређени правни интерес, да се што пре судском одлуком утврди тај правни одношај или право или истинитост исправе”.

Законски израз „одређени правни интерес” наводи на закључак да је реч о интересу „специјалне врсте”, а не о интересу као нужном услову за подизање било које тужбе.⁵⁴ Тако, на пример у случају негативне тужбе

⁵⁰ Аранђеловић, Д., *нав. дело*, 135.

⁵¹ *Исто*, 136.

⁵² Изузетак представља ситуација када се парничари одмах, у изазивачкој парници, сагласе да воде парницу о праву.

⁵³ Тако, у периоду разматрања *Пројекта закона* „ратни догађаји нарочито и још више су истакли потребу да се припреми такво законодавство, које ће дати брзо сређење приватно правних односа који су сада – речју чланова одбора, одређеног за припрему зак. пројекта – многобројни”, (*Допис Министру Правде*, АЈ, МП, 1917, бр. фонда 63, бр. фасц. 23).

⁵⁴ „Постојање одређеног правног интереса, на који се тужилац у своме рекурсу позива, јесте само претпоставка односно услов који треба тужилац да испуни, па да би могао

за утврђење „...тужилац има да докаже *ојасносї* да ће туженик својим владањем повредити његова права; утврђење непостојања права односно правног односа доноси му заштиту његових права; због тога нема правног интереса без доказа опасности”.⁵⁵ Даље, интерес треба да буде правни, независно од његове врсте (имовинско-правни, приватно-правни, јавни, процесни...)⁵⁶ С тим у вези, у немачкој судској пракси, крајем XIX и почетком XX века, „у већини случајева у којима су тужбени захтеви одбијани (...), као разлог је навођено да странка нема правни интерес у тужбеном захтеву, иако је њен практични интерес очигледан”.⁵⁷ Такође, интерес мора бити такав да изражава потребу да се „што пре” нешто утврди. Сматра се да ће интерес имати такав квалитет „ако би пропуштањем брзог утврђења правног односа, правни положај тужиоцев био озбиљно угрожен” (нпр. наступње застарелости).⁵⁸

Правни интерес у тужби за утврђење је тужбена, а не процесна претпоставка. Последица оваквог поимања правног интереса је да „суд (...) не сме тужбу *a limine* одбацити стога, што се из тужбе не види правни интерес или због тога што из тужбе произилази да правни интерес не постоји, већ мора и у овом случају отпочети поступак”.⁵⁹ У случају када суд отпочне поступак и утврди да одређеног правног интереса нема, одбацциће тужбени захтев, али ако се није упустио у одлучивање о тужбеном захтеву. Међутим, ако се упустио у расправљање, то јест ако је ушао у меритум, донеће пресуду којом одбија тужбени захтев као недозвољен, због недостатка правног интереса. Ова пресуда нема дејство *res iudicata*, па се стога може „подићи тужба за чинидбу заснована на истом правном односу, а може се и иста тужба за утврђење поново поднети, по отстранјивању недостатака (...)”.⁶⁰ Следствено, одлука, која је наведена у Горшићевом *Коментџару зраћанскоз јарничноз јосїујка* у којој се констатује да

тражити, да се што пре судском одлуком утврди тај правни одношај или право, тако да се не може тражити наведено, ако не постоји овакав правни интерес”, из образложења одлуке Округног суда за град Београд од 26. децембра 1935. године Пл – 1015/35 – Лазаревић, А., *нав. дело*, 387.

⁵⁵ О. с. с. Б. од 4. фебруара 1926, Рв 62/25, М. – Ш. VII 107, Горшић, Ф., *нав. дело*, 41.

⁵⁶ Док интерес мора испуњавати одређене формалне критеријуме, повод за тужбу за утврђење – речју Клајна – могу бити „све безбројне појаве које, фактички или правно, непосредно или посредно утичу на нашу правну или имовинску сферу и исту мењају или могу променити у по нас неповољном смислу”, (наведено према: Најман, Г., *нав. дело*, 777); Али, за негативну тужбу за утврђење „није довољно само узнемиравање као такво, без истовременог угрожавања” (*Исїо*, 783).

⁵⁷ Borchard, E., The declaratory judgment – a needed procedural reform, *Yale Law Journal*, vol. XXVIII, No. 2, 1918, 112, http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4445&context=fss_papers, датум посете: 7. септембар 2017.

⁵⁸ Najman, G., *нав. дело*, 779.

⁵⁹ *Исїо*, 782.

⁶⁰ *Исїо*, 789.

„правни интерес мора постојати не само у време подношења тужбе, већ и у време доношења пресуде у *правом сџејену*”, није адекватан пример. Јер, из чињенице да суд „не сме тужбу одбацити *a limine*” и да „мора отпочети поступак” и кад се из „тужбе не види правни интерес” произилази да правни интерес не мора постојати у моменту подношења тужбе, већ само у моменту доношења пресуде. Такође, ако је правни интерес постојао у моменту подношења тужбе, али отпадне у току поступка, тужба се мора одбити.⁶¹

Суд утврђује постојање правног интереса по службеној дужности, што је, такође, последица одређивања правног интереса у тужби за утврђење као тужбене претпоставке. Чињеница да суд утврђује постојање правног интереса *ex officio* условила је опречне ставове у неким питањима. Тако, према Горшићу, „пошто се правни интерес оцењује по службеној дужности, то противна странка може признати само поједине чињенице које тврди тужилац, али признање самог правног интереса не лишава суд дужности да узме у претрес питање правног интереса”.⁶² Истог мишљења био је и Зајферт (*Sajfert*) истичући „да се испитивање не може прекинути тим што туженик одобрава утврђење, или што се потчињава предлогу за утврђење, јер се ово испитивање мора вршити по службеној дужности”.⁶³ Супротно, придржавајући се Клајновог мишљења, Најман истиче да „ако туженик призна без даљег тужбу за утврђење, тим је утврђено не само постојање или непостојање права или правног односа, већ и допустивост тужбе за утврђење (постојање интереса)”.⁶⁴

Иако је правни интерес конститутивни елемент тужбе за утврђење, ипак постоје случајеви у којима тужилац не мора доказивати тај интерес. Наиме, реч је о тзв. „легалним тужбама за утврђење”.⁶⁵ Код њих није потребно да тужилац доказује свој правни интерес у тужби за утврђење, јер „постојећи закони дају изричито право подношења тужбе за утврђење да ли постоји неки правни одношај или право” (нпр. тужбе за поништај

---

⁶¹ Исти став заступа и G. Najman; Вид. *Исџо*, 779, 782.

⁶² О. в. с. од 2. новембра 1904. год., бр. 13375, Сл. пр. 1906, бр. 5 и 6, Горшић, Ф., *нав. дело*, 39.

⁶³ Najman, G., *нав. дело*, 782; оваква улога суда може се донекле оправдати начелом материјалне истине, које је, такође, уведено у југословенско грађанско процесно право 1929. године. С тим у вези, за разлику од класичног гледишта према коме је „...истина која се утврђује у грађанском спору ограничена вољом појединаца, странака”, гледиште које је прихваћено у југословенском *Законику* заснивало се на „испреплетености интереса у друштву” што је довело до „тога ’да је сваки правни посао, макар колико приватне природе био, постао правно релевантан за изваншњи шири или ужи круг лица...’ ”, (Павловић, М., *Српска правна историја*, Надежда Павловић – Крагујевац, Крагујевац, 2005, 746).

⁶⁴ Najman, G., *нав. дело*, 782.

⁶⁵ Горшић, Ф., *нав. дело*, 42.

брака, за утврђивање ванбрачног очинства, законског (брачног) рођења, наследног права...⁶⁶

Процена постојања правног интереса у тужби за утврђење препуштена је суду. Суд процењује постојање „одређеног правног интереса” у сваком конкретном случају, с обзиром да не постоје унапред прописани критеријуми. Ипак, „у недостатку законске формулације, теорија и судска пракса сагласне су да правни интерес постоји у оним ситуацијама када се у једном правном односу појаве околности које уносе неизвесност и озбиљну несигурност (...) у погледу њихове природе и садржаја пре доспелости захтева за чинидбу из тог односа, тако да се правни положај (...) тужиоца чини несигурним”.⁶⁷

ЗАКЉУЧАК

Тужба за утврђење је врста тужбе, којом се може тражити констатовање постојања или непостојања неког правног односа или права, као и признање истинитости неке исправе или пак утврђење њене неистинитости. Иако је тужба за утврђење први пут изричито прописана у Предлогу закона о судском поступку у грађанским парницама од 1915. године, она је уведена у домаћи правни систем тек југословенским Законом о судском поступку у грађанским парницама од 1929. године. Прописивањем тужбе за утврђење требало је елиминисати изазивачке тужбе из српског права. Следствено, унификовањем грађанског процесног права на југословенском подручју изазивачке тужбе су постале део правне прошлости.

Тужба за утврђење има бројне специфичности. Њу карактерише превентивно дејство и начело супсидијарности. Тако, подношење тужбе за утврђење сматраће се дозвољеним ако до повреде није дошло, већ само прети опасност од ње, услед извесног правног угрожавања. Дакле, циљ је спречити евентуалну повреду услед поремећене правне равнотеже. Тужба за утврђење је супсидијарна у односу на кондемпнаторну тужбу. С тога, сматра се да она није дозвољена када је могуће поднети кондемпнаторну тужбу, јер за то тужиоцу недостаје правни интерес одређеног квалитета. Циљ начела супсидијарности се изражава кроз смањење излишног парничења и спречавање парничарског шиканирања. С тога, пошто се тужба за утврђење разликује од изазивачке тужбе по начелу супсидијарности, произилази да је начело процесне економије разлог правне супституције изазивачке тужбе тужбом за утврђење.

⁶⁶ *Истио*, 41.

⁶⁷ Живановић, М., *нав. дело*, 130–131.

Одређени правни интерес јесте један од најбитнијих елемената тужбе за утврђење. Наиме, да би се тужба за утврђење сматрала дозвољеном неопходно је да постоји специфичан правни интерес на страни тужиоца. По правилу тужилац је дужан да докаже свој правни интерес, али постоје и они, законом предвиђени случајеви, у којима се он претпоставља. Не постоје унапред дати критеријуми за процену постојања правног интереса, па због тога суд у сваком конкретном случају утврђује постојање тог, одређеног правног интереса.

Законом о судском поступку у грађанским парницама од 1929. године учињен је велики еволутивни корак у српском грађанском процесном праву. Захваљујући овом, југословенском Законику напуштене су тзв. изазивачке парнице, а на њихово место ступила је тужба за утврђење, која и данас, са незнатним променама, постоји.

ИЗВОРИ

Gesetz vom 1. August 1895, über das gerichtliche Verfahren, In bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten (Zivilprozessordnung), StF: RGB1. Nr. 113/1895, <http://www.mediengesetz.at/fileadmin/gesetze/zpo/zpo.pdf>, 7. септембар 2017.

Допис Министру Правде, АЈ, МП, 1917, бр. фонда 63, бр. фасц. 23.

Законик о судском поступку у парницама грађанским за Књажество Србију од 1853. године, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=3823&m=2#page/8/mode/2up>, датум посете: 12. новембар 2017.

Законик о поступку судејском у грађанским парницама за Кнежество Србију, 1860, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=3526&m=2#page/10/mode/2up>, датум посете: 10. новембар 2017.

Законик о поступку судском у грађанским парницама за Кнежество Србију од 1865, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=4099&m=2#page/8/mode/2up>, датум посете: 6. октобар 2017.

Никетић, Г., *Збирка закона Краљевине Србије њројумачених одлукама Државног савета, ошине седнице и оделења Касационог суда, Главне контроле и ш. д.*, Издање књижарнице Геце Кона, Београд, 1914.

(Пред)предлог законика о судском поступку у грађанским парницама, АЈ, МП, 1915, бр. фонда 63, бр. фасц. 23.

Предлог закона о судском поступку у грађанским парницама, АЈ, МП, 1915, бр. фонда 63, бр. фасц. 23

ЛИТЕРАТУРА

Аранђеловић, Д., О изазивачкој парници, *Збирка расправа*, бр. 18, Београд, 1926.

Благојевић, Б., *Начела приватног процесног права*, Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона, Београд, 1936.

Borchard, E., The declaratory judgment – a needed procedural reform, *Yale Law Journal*, vol. XXVIII, No. 2, 1918, <http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/>

viewcontent.cgi? article=4445&context=fss_papers, датум посете: 7. септембар 2017.

- Borchard, E., Declaratory Judgments – Germany, *Tulane Law Review*, 1933, http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4434&context=fss_papers, датум посете: 13. октобар 2017.
- Горшић, Ф., *Коменџар грађанског парничног поступка*, књига друга, Издавачка књижевница Геце Кона, Београд, 1933.
- Gošić, F., О prejudicijalnom utvrđivanju u parničnom postupku, *Pravni život*, br. 8–9, Beograd, 1957.
- Živanović, M., „Tužba za utvrđenje u parničnom postupku”, doktorska disertacija, Vanja Luka, 1991.
- Лазаревић, А., О тужби за утврђење, *Архив за правне и друштвене науке*, књ. XXXII (XLIX), бр. 4, Београд, 1936.
- Миодраговић, Ј., Трагични дани Београда, Издање С. Б. Цвијановића, Београд, 1915.
- Несторовић, Ђ. Б., *Правне расправе и чланци*, Издање књижевнице Геце Кона, Београд, 1911.
- Najman, G., *Komentar građanskog parničnog postupka*, друга књига, превео: Gregović, S., Štamparija „Planeta”, Beograd, 1935.
- Павловић, М., *Српска правна историја*, Надежда Павловић – Крагујевац, Крагујевац, 2005.
- Rakić-Vodinielić, V., Zakon o parničnom postupku Srbije 2011, *Pravni zapisi*, br. 2/2011.
- Tatzberger, M., *Das österreichische Sozialrechtsverfahren; eine rechtliche Analyse mit vergleichenden Betrachtungen zu Großbritannien und Schweden*, Dissertation, Wien, 2012.
- Цуља, С., *Грађанско процесно право Краљевине Југославије*, Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон, Београд, 1936.

OCCURRENCE OF DECLARATORY ACTION IN THE SERBIAN CIVIL PROCEDURE

Biljana Gavrilović, Assistant
Faculty of Law, University of Kragujevac

S u m m a r y

Subject of this analysis is an occurrence of declaratory action in the Serbian code of civil procedure. Provocative actions had existed in the Serbian law until the adoption of Yugoslav Act 1929. Provocative actions were abolished by the explicit introduction of declaratory action in domestic legal system. If we take into consideration that declaratory action has been a novelty in domestic law, and is existing up today, with minor changes, than we should mention its original features. Consequently, the paper analyses the reasons of creation, concept, features, subject of declaratory action, and issues of legal interest, as an essential component of declaratory action.

Keywords: civil procedure, provocative action, declaratory action, legal interest, the principle of the process economy